

УДК 378.22:78.071.2

DOI 10.31654/2663-4902-2023-PP-3-58-63

Шумська Л. Ю.

заслужений діяч мистецтв України, професор,
завідувач кафедри вокально-хорової майстерності
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,
професор кафедри оркестрового диригування та інструментознавства
Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського
choirsvitych@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1440-049X

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МАЙСТЕРНОСТІ ХОРОВИХ ДИРИГЕНТІВ
В ПРОЦЕСІ БАКАЛАВРСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ**

Проблема формування та розвитку професійної майстерності хорових диригентів набуває особливої значущості внаслідок впровадження нового стандарту за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» для першого бакалаврського рівня вищої освіти.

Диригентська діяльність відрізняється багатозначністю мистецьких завдань, оскільки містить організаційну складову (залучення в творчий процес колективу співаків), управлінське цілепокладання, художнє проєктування, дієвий аналіз, діагностичну методику тощо. Професійна багатоплановість особистості майбутнього диригента – хормейстера обумовлює необхідність застосування в освітньому процесі синтезу підходів, сучасних технологій, сугестивно-педагогічних та вокально-технічних засобів і прийомів, що корелюють з прикінцевими програмними результатами навчання.

Комплексний характер фахової підготовки майбутніх хорових диригентів ґрунтується на засадничій місії диригента, як інтерпретатора кращих зразків національної та світової хорової літератури, який в системі подієвого музичного просвітництва відкриває перед слухачькою аудиторією світ високого мистецтва. Саме диригент вибудовує вокальну палітру звучання хору, конструює художню форму кожного опусу відповідно до його стилістично-жанрових характеристик, відповідно до традиційних та власних естетичних ідеалів генерує образну сферу кожного твору, вибудовує сценічний імідж та траєкторію розвитку хорового колективу.

Стаття присвячена розгляду особливостей формування та розвитку майстерності хорових диригентів в процесі бакалаврської підготовки: висвітлено змістовні компоненти освітнього процесу, його організаційно-художні завдання, визначено процесуальну специфіку диригентської педагогіки, її комплексний характер, якому притаманний синтез ряду підходів – особистісного, діяльнісного, комунікативного, інтегративного, компетентнісного, інформаційного.

Узагальнено сутність асоціативного підходу до навчання диригентів. Описано основні процеси навчання диригування відповідно до асоціативного підходу та особливості синтетичного підходу.

Охарактеризовано методи розвитку техніки диригування, зокрема, звернено увагу на мануальну семантику в теоретичному та практичному аспектах, описано такі прийоми розвитку диригентської майстерності як вербально-інтонаційний тренінг, просторово-акустичні уявлення, моделювання формуютьвальних версій.

***Ключові слова:** хоровий диригент, хорове диригування, диригентська педагогіка, асоціативний підхід, синтетичний підхід.*

Постановка проблеми. Відповідність якості національної вищої освіти, у тому числі й музичної, завданням сталого інноваційного розвитку суспільства вимагає модернізації освітнього процесу в контексті вимог до його відкритості та прозорості, законодавчого забезпечення, ефективного співробітництва з національними та міжнародними освітніми й мистецькими інституціями.

Унормування структури та змісту стандарту вищої освіти зі спеціальності 025 «Музичне мистецтво» та його впровадження в систему професійної підготовки майбутніх виконавців та педагогів стало каталізатором динамічних змін в освітніх програмах з підготовки хорових диригентів, їхньої методологічної поліфункціональності: синтезу системного, компетентнісного, особистісного, синергетичного, інформаційного підходів, змістовна складова яких обумовлена завданнями кваліфікаційної відповідності та меті навчання. Метою освітніх програм з хорового диригування є забезпечення підготовки високопрофесійних конкурентоспроможних фахівців, здатних здійснювати викладацьку, концертну, музично-просвітницьку, науково-методичну, організаційну діяльність в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах, закладах фахової передвищої освіти, закладах вищої освіти та артистично-виконавську діяльність у складі професійних творчих колективів.

Питанню формування та розвитку майстерності хорових диригентів в процесі бакалаврської підготовки нині приділена значна увага. Це обумовлено передусім тим, що диригент повинен бути не просто високопрофесійним музикантом, а володіти актуальними знаннями, вміти мислити критично, прагнути до фахового розвитку, творчо підходити до виконавського процесу у всіх його проявах. Крім того, музична мова постійно розвивається, що впливає на необхідність формування у диригента вагомої теоретичної та практичної бази. Відповідно, дана тема потребує детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування та розвитку майстерності хорових диригентів досліджувалося такими вітчизняними дослідниками як Я. Кириленко [1], А. Козир, Л. Костенко [2], А. Мартинюк [3], М. Петренко [4], Ю. Пучко-Колесник, Г. Савельєва [5], І. Ярошенко [9] та ін. На їхню думку, підготовка хорових диригентів передбачає не тільки розвиток диригентського професіоналізму шляхом засвоєння мануальної техніки і засобів міжособистісної комунікації, а й через опанування теорії та практики музичної інтерпретації й методикою формування творчої особистості.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Стаття присвячена дослідженню питання формування та розвитку майстерності хорових диригентів в процесі бакалаврської підготовки. Розкрито такі раніше невирішені завдання як прийоми, методи, підходи, що комплексно застосовуються у процесі підготовки хорових диригентів.

Формулювання мети статті. Мета статті – висвітлення специфіки формування та розвитку майстерності хорових диригентів в процесі бакалаврської підготовки. Відповідно до мети статті її завданнями є:

- розкрити сутність підготовки хорових диригентів;
- описати асоціативний та синтетичний підходи до підготовки хорових диригентів;
- визначити актуальні методи та прийоми розвитку техніки диригування;
- охарактеризувати вокальні завдання хорового диригування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Нині питанню навчання диригуванню відводиться особлива увага, що обумовлено впровадженням стандарту вищої освіти для бакалаврського рівня за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво».

Якщо розглядати навчання диригуванню як педагогічний процес, то варто звернути увагу, що для досягнення необхідного результату, педагог повинен комплексно застосовувати такі підходи як: особистісний, діяльнісний, комунікативний, інтегративний, компетентнісний, інформаційний: особистісний підхід передбачає побудову індивідуальної освітньої траєкторії здобувача, спрямовану на розвиток креативної особистості; діяльнісний підхід спрямований на практичне застосування теоретичних основ хорознавства та методики роботи з хором; комунікативний підхід проявляється в створенні специфічного освітньо-виховного середовища, яке впливає на становлення культури міжособистісної взаємодії в хоровому колективі; інтегративний підхід ґрунтується на гнучкому використанні міжпредметних зв'язків в галузі музичної освіти; компетентнісний підхід містить розвиток фахових компетентностей та спрямовує весь освітній процес на досягнення програмних результатів навчання; інформаційний підхід забезпечує використання в навчально-концертному процесі

інноваційного наукового та виконавського ресурсу, актуального сучасного композиторського доробку.

При цьому педагог повинен визначити поетапну ефективну стратегію навчання, яка включає:

1. технічно-прикладний етап;
2. теоретично-аналітичний етап;
3. практично-апробаційний етап;
4. креативно-професійний етап.

Майбутні диригенти хору в межах бакалаврської освітньої програми удосконалюють свою виконавську майстерність в ході опанування дисциплін циклу диригентсько-хорової та вокальної підготовки: у класі диригування студенти, у першу чергу, вчать працювати з фортепіано, як інструментом, який відтворює хорове звучання, навчаються уявляти темброве забарвлення компонентів фактури, передбачати якісну специфіку в різних її конфігураціях у різних типах будови хорової тканини, що потребує аналітично-асоціативного мислення, активного включення в робочий процес ладо-гармонічного слуху, співацької та мануально-семантичної техніки. Здебільшого заняття побудовані таким чином, що більшість часу витрачається на опанування управлінсько-мануальною технікою, яка стає фундаментом для формування професійної майстерності: майбутній диригент повинен навчитися координувати та автоматизувати свої рухи, пов'язувати технічні прийоми з художніми завданнями, знімати та усувати перенапруження, виробляти здатність до тривалих фізичних навантажень, аналізувати та виправляти практичні недоліки.

Водночас значна увага приділяється формуванню та розвитку у майбутніх диригентів хору музичного інтелекту, музикознавської ерудиції, виконавського світогляду, системи хормейстерських цінностей, хорового мислення, технології створення авторської інтерпретації, а на вершині сходження до професійної майстерності відбувається становлення лідерських характеристик: концептуального сприйняття та відтворення хорових творів, диригентської волі й харизми, здатності до перспективного цілепокладання в особистісній площині, до виконавського та організаційного проектування.

Засадничим чинником формування та розвитку майстерності майбутніх хорових диригентів вважається хоровий репертуар, його естетична цінність, образна глибина та змістовна відповідність можливостям студента на кожному етапі навчання.

Спочатку здобувачам пропонуються визначені педагогом твори індивідуальної програми з хорового диригування, що містять завдання розвитку мануальної техніки та формування художнього смаку, а з часом, як результат накопичення виконавського та слухового досвіду, студенти здатні самостійно пропонувати для вивчення твори, що відповідають власним творчим уподобанням, найбільше корелюють з їхньою відповідністю певному психологічному типу, складу творчого темпераменту та слугуватимуть розширенню меж професійного базису для успішного старту в професійній діяльності [2, с. 14].

Нині одним з основних підходів до навчання диригуванню є асоціативний. Сутність асоціативного підходу виявляється у тому, що людський мозок володіє можливостями встановлення зв'язку між різними подіями та явищами, тобто створювати стійкі асоціації. Як наслідок, застосування даного підходу у процесі вивчення хорового диригування та проходження хорового практикуму впливає на формування у студента досвіду, який співвідноситься із загальнолюдськими та особистісними аспектами. Тож студент вчиться поєднувати музику та рухи, жести з образним змістом, мімічно виражати суб'єктивне переживання виконуваного твору, що дозволяє виразно та технічно управляти хоровим колективом [9, с. 33].

Варто відзначити, що оскільки диригування являє собою систему жестів, то асоціативний підхід впливає на створення у майбутнього диригента уявлення про застосування певних мануальних прийомів під час побудови інтерпретаційної моделі хорового твору. Проте застосування даного підходу є неможливим без його поєднання з інформаційним підходом, адже студент повинен володіти не тільки знаннями з історії та теорії хорового мистецтва, а й розумінням сучасних тенденцій в національному та світовому хоровому середовищі, в композиторській творчості, зі сценічно-концертними новаціями й науково-практичною навчальною базою, що взята із різних джерел.

Разом із тим диригування спирається і на рефлекторні жести, які виникають як реакція музиканта на фактурну колористику та поетичну сферу хорового твору, що викликає певний ряд асоціацій. І хоча деякі дослідники наголошують на тому, що диригування це лише копіювання певних рухів, однак кожен диригент вкладає у свої жести певну інформативну мову, що відбиває його власні творчі переживання та почуття при сприйнятті та відтворенні авторського контексту.

Згідно з асоціативним підходом, майбутній диригент хору спочатку вчиться імітувати рухи свого педагога та професійних диригентів. У його жестах немає інформаційного наповнення, а важливим є лише напрацювання координації рухів. З часом він використовує семантичні прийоми, які мають сенс, визначений ідейно-образним концептом композиторської текстури твору. На завершальному етапі навчального процесу рухи хорового диригента вже мають смислову єдність, а його дії відповідають художнім завданням [3, с. 23].

Синтетичний підхід являє собою глибоке усвідомлення диригування: майбутній хоровий диригент не лише володіє технічними прийомами управління, але й розуміє жанрово-стилістичну специфіку твору, характерні риси композиторського письма, їхню обумовленість традиціями національної музичної культури тієї епохи, коли твір було написано. При цьому диригент повинен не тільки відтворити творчий задум автора, але і продемонструвати свої емоції та ставлення до певного музичного твору. Все це впливає на розуміння того, що диригент не просто є людиною, яка вивчила певні музичні техніки, а особистість, що має усвідомлений погляд на певні глибинні процеси [5, с. 23].

Відповідно до даного підходу, майбутній хоровий диригент повинен спочатку засвоїти поетично-інтонаційні особливості хорової партитури, що дозволить осмислити задум її творців та переконливо опрацювати певну композицію. Наступний етап вивчення обумовлений тим, що диригент виявляє здатність відчувати емоційне навантаження як словесного, так і музичного ряду, що сприяє достовірності трактування музичного твору. Крім того, важливо, щоб диригент умів співвідносити прийоми диригентської техніки зі всією шкалою агогічних, динамічних, артикуляційних градацій, рель'єфно-фоновими обрисами хорової фактури, контурами музичного фразування, фазами розвитку в усіх частинах музичної форми та перебігом сюжетно-образного змісту, запрограмованими композитором в музично-поетичному полі виконуваного твору.

Поруч із прийомами та методами розвитку мануальної майстерності та інтелектуальної професійності, варто зазначити важливість розвитку ансамблево-співацької техніки, вокального слуху та умінь вокальної діагностики у майбутніх диригентів – хормейстерів. Творчою платформою для цих задач стає робота в хоровому класі під керівництвом досвідченого хормейстера, педагога – диригента з усталеними художніми принципами та самобутньою вокальною школою. В таких умовах кожне заняття стає для здобувачів змістовним майстер-класом, а накопичений досвід репетиційної та концертно-виконавської практики – професійним фундаментом для прийдешнього фахового становлення.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Відповідно до проведеного дослідження, було отримано наступні висновки. Описано сутність підготовки хорових диригентів. Зокрема, встановлено, що навчання диригуванню – це педагогічний процес, що характеризується синтезом таких підходів як особистісний, діяльнісний, комунікативний, інтегративний, компетентнісний, інформаційний. Загалом це комплексний процес, який потребує взаємодії педагога та студента – диригента.

Охарактеризовано асоціативний та синтетичний підходи до підготовки хорових диригентів. Асоціативний підхід ґрунтується на виникненні рефлексів та досвіді, що зумовлює появу співвідношення в уяві певного явища з чимось. Синтетичний підхід передбачає формування одночасно як технічних вмінь, так і теоретичних ґрунтовних знань.

Розкрито методи та прийоми розвитку техніки диригування. Встановлено, що процес формування та розвитку майстерності хорових диригентів передбачає ста-

новлення управлінсько-мануальної техніки, музичного інтелекту, виконавського світогляду, системи хормейстерських цінностей, хорового мислення, технології створення авторської інтерпретації, особистісних лідерсько-вольових рис тощо.

Обґрунтовано необхідність стабільного ансамблево-співацького виховання майбутніх хорових диригентів, що дозволяє ефективно розвивати та формувати вокально-технічні й вокально-діагностичні компетентності, що стануть передумовою їхнього професійного діалогічного спілкування з хоровим колективом.

Зазначено, що застосування різних підходів в освітньому процесі дозволяє педагогу максимально розкрити потенціал майбутнього диригента хору.

Література

1. Кириленко Я. Теоретичні та практичні засади диригентської підготовки. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 108 с.
2. Костенко Л., Шумська Л. Методика викладання хорового диригування. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 145 с.
3. Мартинюк А. Диригентсько-хорова виконавська майстерність майбутнього вчителя музичного мистецтва. Переяслав: Домбровська Я. М., 2023. 232 с.
4. Петренко М. Формування виконавсько-ансамблевої майстерності майбутніх диригентів хору. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2021. Вип. 75. С. 160–164.
5. Савельєва Г. Методика роботи з хором. Харків: Копі-студія «Ларець», 2020. 56 с.
6. Шиманський П. Форми та методи самостійної роботи студента над хоровою партитурою. Луцьк: Вежа-Друк, 2018. 220 с.
7. Шумська Л. Хорове диригування. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 105 с.
8. Шумська Л. Технологія розвитку фахових компетентностей майбутніх диригентів хору: системно-інтегративний підхід. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2020. Вип. 4. С. 23–29.
9. Ярошенко І. Концептуальні особливості методики роботи з хором. Київ: Білий Тигр, 2020. 100 с.

References

1. Kyrilenko, Ya. (2020). *Teoretychni ta praktychni zasady dyryhent skoyi pidhotovky* [Theoretical and practical principles of conducting training]. Kyiv: Kyiv. University named after B. Hrinchenko [in Ukrainian].
2. Kostenko, L. & Shumska, L. (2019). *Metodyka vykladannya khorovoho dyryhuvannya* [Methodology of teaching choral conducting]. Nizhin: NSU named after M. Gogol [in Ukrainian].
3. Martyniuk, A. (2023). *Dyryhentsko-khorova vykonavs'ka maysternist' maybutnoho vchytelya muzychnoho mystetstva* [Conducting and choral performance skills of the future music teacher]. Pereiaslav: Dombrovska Ya. M. [in Ukrainian].
4. Petrenko, M. (2021). *Formuvannya vykonavsko-ansamblevoyi maysternosti maybutnikh dyryhentiv khoru* [Formation of performance and ensemble skills of future conductors of the choir]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitniy shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools*. Zaporizhzhia: Classical Private University. Issue 75. P. 160–164 [in Ukrainian].
5. Savelyeva, G. (2020). *Metodyka roboty z khorom* [Method of working with the choir]. Kharkiv: Kopi-studio «Laret» [in Ukrainian].
6. Shymanskyi, P. (2018). *Formy ta metody samostiyanoi roboty studenta nad khorovoyu partyturoyu* [Forms and methods of independent work of a student on a choral score]. Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].
7. Shumska, L. (2017). *Khorove dyryhuvannya* [Choral conducting]. Nizhin: NSU named after M. Gogol [in Ukrainian].
8. Shumska, L. (2020). *Tekhnolohiya rozvytku fakhovykh kompetentnostey maybutnikh dyryhentiv khoru: systemno-intehratyvnyy pidkhid* [Technology of development of professional competences of future conductors of the choir: a systemic and integrative approach]. *Naukovyi visnyk Pivdenoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho – Scientific Bulletin of the South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskiy*. Issue 4. P. 23–29 [in Ukrainian].
9. Yaroshenko, I. (2020). *Kontseptual'ni osoblyvosti metodyky roboty z khorom* [Conceptual features of the method of working with the choir]. Kyiv: White Tiger Publishing House [in Ukrainian].

Shumska L.

Honored Art Worker of Ukraine, Professor,
head of the Department vocal and choral skills
Nizhyn Mykola Gogol State University,
Professor of the Department of Orchestral Conducting and Instrumentation
Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music
choirsivitych@ukr.net
orcid.org/0000-0002-1440-049X

**FORMATION AND DEVELOPMENT OF CHORAL CONDUCTORS' SKILLS
IN THE PROCESS OF BACHELOR'S TRAINING**

The issue of forming and developing the professional skills of choral conductors is of particular importance due to the introduction of a new standard in the specialty 025 «Musical Art» for the first bachelor's degree of higher education.

Conductor activity is different by the polysemy nature of artistic tasks since it includes an organizational component (involvement of a group of singers in the creative process), managerial goal setting, artistic design, effective analysis, diagnostic methods, etc. The professional multidimensionality of the personality of the future conductor-choirmaster necessitates the use of a synthesis of approaches, modern technologies, suggestive pedagogical and vocal-technical means and techniques in the educational process correlating with the final programmatic learning outcomes.

The complex nature of the professional training of future choral conductors is based on the fundamental mission of the conductor as an interpreter of the best examples of national and world choral literature, who opens the world of high art to the audience in the system of event-based music education. It is the conductor who creates the vocal palette of the choir's sound, constructs the artistic form of each opus in accordance with its stylistic and genre characteristics, generates the figurative sphere of each work in accordance with traditional and his own aesthetic ideals, builds the stage image and the trajectory of the choir's development.

The academic paper is devoted to the consideration of the features of forming and developing the skills of choral conductors in the process of bachelor's training: the content of the educational process, its organizational and artistic tasks are highlighted, the procedural specificity of conductorial pedagogy is determined as well as its complex nature, which is characterized by the synthesis of a number of approaches – personal, activity, communicative, integrative, competence, informational.

The essence of the associative approach to conductor training is summarized. The main processes of conducting training in accordance with the associative approach and features of the synthetic approach are covered.

The methods of conducting technique development are described, with special emphasis on manual semantics in both theoretical and practical contexts. Other methods of conducting technique development include verbal and intonation training, spatial and acoustic representations, and modeling of formative versions.

Key words: choral conductor, choral conducting, conductorial pedagogy, associative approach, synthetic approach.